

Piet Emmer en Jos Gommans, ***Rijk aan de rand van de wereld. De geschiedenis van Nederland overzee 1600-1800*** (Amsterdam: Bert Bakker, 2012, 542 pp., ISBN 978 90 351 3345 7).

In tegenstelling tot de belangstelling voor de Nederlandse handel op de Oostzee heeft het aan aandacht voor de Nederlandse handel en expansie in de Oost en de West nooit ontbroken. De laatste jaren beleeft de aandacht voor de Oostzee toch een opleving. De tv-serie *De Gouden Eeuw* besteedde er een speciale aflevering aan. Ook de publicatie op het internet van delen van Sonttolregisters leidt tot toenemende aandacht van historici en genealogen.

Emmer en Gommans gaan met hun overzichtswerk de concurrentie aan met twee Leidse (oud)-collega's, namelijk Femme Gaastra en Henk den Heijer. Gaastra publiceerde in 1982 *De geschiedenis van de VOC*. Dit werk beleefde inmiddels talloze, al dan niet herziene drukken. Een Engelstalige editie verscheen in 2003. Den Heijer publiceerde *De geschiedenis van de WIC* in 1994. Dit boek werd herdrukt in 2002. Zowel het werk van Gaastra als dat van Den Heijer verscheen bij de Walburg Pers. Wie de boeken ter hand neemt ziet aan de titel en de uitvoering direct dat het om pendanten gaat. Zoals vaak gebeurt met pendantportretten in musea, kunnen wij hier ook constateren dat de liefde voor de twee niet gelijk verdeeld is. Gezien de geschiedenis van de herdrukken is het duidelijk dat de VOC bij de lezer populairder is dan de WIC; om de VOC hangt een lucht van roem en glorie en aan de WIC kleeft de herinnering van verlies, Nieuw-Nederland en Brazilië, en slavernij. Het hier besproken boek loopt dus het risico dat de meeste lezers zich zullen concentreren op het Aziatische gedeelte. Met een enkele truc hebben de auteurs desondanks geprobeerd ervoor te zorgen dat de West en de Oost vrijwel evenveel aandacht krijgen. Door de VOC kolonie aan de Kaap toe te delen aan de Atlantische wereld lukte het om vrijwel tot een gelijke verdeling tussen Oost en West te komen.

Hoe gevoelig dat het onderwerp slavernij is, konden wij vorig tv-seizoen constateren bij de uitzending van de serie *De slavernij* en de debatten die naar aanleiding van de uitzendingen werden georganiseerd. Den Heijer werd in een debat in de Rode Hoed door sommige, vooral zwarte, critici hard aangevallen. Die aanvallen kwamen als het ware van twee flanken: enerzijds zou de aanpak van Den Heijer niet kunnen deugen

omdat hij als blanke zich niet kan inleven en anderzijds richtte de kritiek zich op het feit dat hij teveel zou vertrouwen op schriftelijke bronnen, en daarmee mondelinge overlevering niet serieus zou nemen.

Het bespreken van bepaalde aspecten van de geschiedenis van de WIC ligt overduidelijk gevoelig. Het leidt ook tot zwalkend beleid van de Nederlandse regering. Op het ene moment wordt met enigszins opportunistische overwegingen een Nederlands Instituut Slavernijverleden opgericht en enkele jaren later wordt met andere, en opnieuw deels opportunistische overwegingen hetzelfde instituut weer opgeheven. De indruk die achterblijft is dat het centrum vooral bedoeld was als zoethoudertje.

Misschien is een van de opvallendste aspecten van de benadering van de problematiek door Emmer en Gommans wel hoezeer zij proberen de Nederlandse overzeese expansie te vatten in een globaal kader. De overzeese expansie wordt dus niet primair vanuit een nationaal perspectief benaderd. In dat verband is het trouwens wel verrassend dat zij niet verwijzen naar *De wereld en Nederland. Een sociale en economische geschiedenis van de laatste duizend jaar*, geredigeerd door Karel Davids en Marjolein 't Hart (2011). Wellicht voltooiden Emmer en Gommans hun manuscript in 2011. Het Nederlandse perspectief wordt overigens niet terzijde geschoven. Wel benadrukken de auteurs dat wij bij de overzeese expansie eerder aan Holland en Zeeland dan aan de Republiek der Verenigde Nederlanden moeten denken. Het aandeel van de vijf overige provincies was verwaarloosbaar.

Vanouds is de aandacht voor organisatorische, maritieme en economische aspecten van de overzeese expansie groot. Ook in dit boek komen deze aspecten uitgebreid aan de orde. Toch valt op dat deze hier niet de boventoon voeren. In het eerste, algemene gedeelte is er veel aandacht voor culturele aspecten en in het tweede gedeelte valt de geografische ordening op. In dat tweede gedeelte wordt dus duidelijk uitgegaan van de plaatsgebondenheid van de interacties tussen Nederlanders en werelden overzee. Wat dit betreft zou het misschien beter zijn geweest om de kaarten, die nu als bijlage achterin het boek verstopt zitten, een plek te hebben gegeven in het hart van het boek.

De aandacht voor de culturele aspecten in een overzichtswerk is nieuw. Des te meer wekt het verwondering dat de publicaties die verschenen bij de grote tentoonstellingen in 2002 in respectievelijk in het Rijksmuseum en in het Scheepvaartmuseum, beide in Amsterdam, niet worden vermeld. Het negeren van die publicaties mag mijns inziens als de gebruikelijke lichaamstaal van historici beschouwd worden: museale publicaties en tentoonstellingen zijn niet relevant voor serieuze historici. Bij alle tamtam dat ook historici inmiddels aandacht hebben voor andere bronnen dan teksten, kan aan de hand van de lichaamstaal vastgesteld worden dat het veelal gaat om uitspraken voor de bühne.

Met het bovenstaande wil ik het culturele deel van dit boek overigens niet diskwalificeren, integendeel. Dit hoofdstuk is juist buitengewoon boeiend, al zullen sommigen het als disproportioneel beschouwen. Ongetwijfeld is dit deel door de auteurs

beschouwd als bepalend en vernieuwend. Dit hoofdstuk is daarom ook veel 'dichter' geannoteerd. Kernpunt is, in navolging van Harold Cook, de relatie die in de Republiek werd gelegd tussen het vergaren van goederen en van kennis. Handel en rijkdom raakten zo verweven met de bloei van kunsten en wetenschappen. De elite was op alle terreinen actief, als een zwerm zoemende bijen in de top van de korf. Het kost inderdaad weinig moeite om je voor te stellen dat mensen als de Amsterdamse burgemeester Cornelis de Graeff en zijn familie en vrienden zich bij voortduring bewogen op de speelvelden van bestuur, handel, wetenschap en kunst. Zoals Emmer en Gommans betogen, kunnen de botanische tuinen en overzichtswerken over Nederlands Brazilië van Barlaeus of van Nieuhof over China gezien worden als de neerslag van een door handel en onderzoek gedreven levenshouding. Overtuigend schetsen zij hoe Nederlanders in de Oost daarbij vooral optraden als verzamelaars en onderzoekers terwijl zij in de West vaker optraden alsof zij aan het hoofd stonden van een laboratorium. Daar werden bijvoorbeeld nieuwe samenlevingsvormen uitgetoetst door mannen als Pieter Corneliszoon Ploekhoy en Adriaen van der Donck.

Emmer en Gommans relativeren de directe betekenis van de Atlantische en de Aziatische handel voor de Nederlandse economie. Zij steunen daarmee de stelling dat de Europese handel van veel grotere betekenis was. Wel betogen zij dat de overzeese expansie onderdeel was van een proces van globalisering waarin wereldwijd consumptiepatronen veranderden. In die zin was de invloed op Nederland wel degelijk van grote betekenis.

Kees Zandvliet, Amsterdam Museum